

Jelisaveta Čopič

Ljubljana

MLADINSKA KNJIŽNA ILUSTRACIJA NA TEMATIKO NARODNOOSVOBODILNEGA BOJA

Gradivo za študijo zajema ilustracije na tematiko NOB, ki so jih v okviru festivala Kurirček razstavili decembra 1967 v salonu Rotovž v Mariboru. Razstava je predstavila majhen del ilustracij, ki so nastale v Jugoslaviji v dvajsetih letih po osvoboditvi. Skupna tema ilustracij je dogajanje v narodno-osvobodilnem boju, kot so ga zapisali književniki v različnih literarnih zvrsteh, od najdrobnejše skice do daljše črtice, od novele do pripovedi. V Sloveniji so dela izšla v samostojnih knjigah pri založbah Borec in Mladinska knjiga v Ljubljani, pri založbi Obzorja v Mariboru in pri drugih založbah, ali pa so jih objavljali mesečni ilustrirani časopisi za otroke in mladino: *Pionir*, *Ciciban*, *Pionirski list* in predvsem *Kurirček*. Ilustracija je spremljala mladinsko književnost od prvega *Pionirja* v letu 1943 dalje. Mnoge entuziastične ideje, porojene in realizirane v težkih pogojih osvobodilnega boja, so rodile po osvoboditvi bogate sadove. Tako je bilo tudi z mladinsko književnostjo in knjižno ilustracijo. Na razstavi zbrano gradivo zasluži temeljitejšo obravnavo, kot jo je bilo mogoče pripraviti v tem kratkem času priprav za razstavo. Vendar nas sili k takojšnjemu razmišljanju in terja od nas vsaj neko prvo sodbo o sadovih dvajsetletnega dela in prizadevanj za kvalitetno rast knjižne ilustracije v celoti in tistega njenega dela, ki govori o narodnoosvobodilnem boju. Razstava, ki je izbor iz mnogo bogatejšega in deloma težko dosegljivega gradiva, je nepopolna predvsem zaradi tega, ker je želela predstaviti originalne ilustracije iz cele Jugoslavije. Misli, izrečene ob tem gradivu, so zaradi pomanjkljive dokumentacije, ki nam je dosegljiva, in zaradi tega, ker se s knjižno ilustracijo za mladino nismo ukvarjali sistematično, niti ji nismo posvečali dovolj pozornosti, nujno nepopolne, so samo nekaka orientacija. Toda tudi prisotnost večjega števila ilustracij ne bi bistveno izpremenila značilnih potez, ki jih je odkrila v ilustraciji razstava; le širino in razvejanost te dejavnosti bi pokazala in intenzivnost različnih umetnostnih središč v Jugoslaviji.

Mislim, da ni potrebno utemeljevati trditve, da veljajo za mladinsko knjižno ilustracijo enaki umetnostni kriteriji kot za vsako drugo likovno umetnino in da velja v okviru mladinske ilustracije ista zakonitost likovnega oblikovanja za partizansko ali taboriščno snov kot za prastare basni, pravljice ali ljudsko povest. Do vrhunca dognana oblika, občutena in premišljena, je pogoj za dobro ilustracijo, ki hoče doseči maksimalni učinek. Čeprav mladi gledalec ničesar ne ve o oblikovnih zakonitostih, pa vendar sprejema vso vsebino preko forme, ki ga obenem prepričuje in oblikuje s svojo vsebino.

Ob tej trditvi ne moremo prezreti posebnega položaja, ki ga je imela tematika narodnoosvobodilnega boja že od vsega začetka v naši družbi, v književnosti in v knjižni ilustraciji. Vsem je znan pomen narodnoosvobodilnega boja za nadaljnjo usodo naše države in še posebej slovenskega naroda, prav tako pa se zavedamo pomena književnosti, ki oživlja ta veliki čas in spreminja zgodovino v vedno novo prisotnost, ki ji daje človeški utrip in jo vključuje v današnje življenje ne kot otrplo preteklost, temveč kot ustvarjalno pričevanje in spodbudo. Prav to bi lahko povedali tudi o ilustracijah, ki književnost spremljajo, ne kot pasivni opisovalci, temveč kot aktivni soustvarjalci. O nujnosti ter vrednosti knjižnega slikarstva in ilustracije so v zgodovini različno sodili. Sicer stara slikarska veja ima knjižna ilustracija svoje utrjeno mesto v hierarhiji umetnostnih skupin, ne brez nihanj v razširjenosti in vrednotenju. Ne bi se spuščali daleč nazaj v zgodovino, omenila bi le pojav iz srede 19. stoletja, ko se je pričela ilustracija deliti na običajno knjižno ilustracijo in na ilustracijo revij, mesečnikov in tedenskih prilog velikih dnevnikov, ki se je ob knjižni ilustraciji razvila v samostojno vejo. Ilustracija za revije mora beležiti aktualne dogodke naglo in po možnosti dokumentarno zvesto. Izreden razvoj ji je bil namenjen v drugi polovici 19. stoletja, dokler je ni začel izpodrivati tiskarsko hitrejši in dokumentarno popolnejši fotomehanični kliše. Docela pa te »žurnalistične« ilustracije, kot jo imenujemo, niso izpodrinili niti izpopolnjeni sodobni načini tiskarskega reproduciranja — tako črno-bele kot barvne fotografije — kajti ljudje so ohranili simpatije do svežine izbora in tveganja človekovega duha in njegove roke, do tistega osebnega prijema in stila, ki ga ima vsak dober ilustrator. To skupino omenjam zaradi tega, ker bi vanjo mogli uvrstiti del dnevno propagandnega ilustrativnega gradiva iz samega časa narodnoosvobodilnega boja, pa tudi ilustracije tednikov in mesečnikov za mladino, saj je tudi zanje značilen žurnalistični problem naglice, čeprav se v tem primeru ukvarja ilustrator predvsem z ilustriranjem književnosti in ne z direktnimi zapisi doživetih dogodkov. Žurnalistična ilustracija je zašla večkrat na stranpota in se odpovedala vsem umetniškim ambicijam. Ima pa tudi svoje mojstre. Če pogledamo številne »beležke«, ki sta jih v času narodnoosvobodilnega boja naredila Božidar Jakac in France Mihelič, da omenimo le njiju, vidimo, da imamo take mojstre tudi pri nas; njihovo delo pri žurnalizmu je predvsem odkrivanje najbolj gole resničnosti in zato neprecenljivi vir podatkov o zgodovinskem času, ki nas zanima, in mojstrski osebni izraz doživetja, ki je vplival na nadaljnji razvoj ilustracije na tematiko NOB pri nas.

V zgodovino knjižne ilustracije za otroke in mladino ne bi posegali; kvalitetenostne spremembe je doživela predvsem v drugi polovici 19. stoletja in po letu 1900 je postala v mnogih evropskih deželah pa tudi pri nas vse bolj studiozno negovana slikarska zvrst. Po drugi svetovni vojni je doživela knjižna ilustracija za mladino v Jugoslaviji izreden vzpon tako v kvaliteti kot v kvantiteti in velik delež v tem procesu imajo umetniki-partizani in ugodna socialna in moralna atmosfera prvih let po osvoboditvi, ko so bile realizirane nove oblike vzgajanja v mladi socialistični državi.

Nasproti omejitvam in možnostim žurnalistične ilustracije pa predvidevamo, da dela ilustrator običajno v boljših pogojih, da lahko sprejme ali odkloni literarno delo, ki naj bi ga ilustriral, da razpolaga s časom in sredstvi, ki so mu potrebna, da svojo nalogo uspešno opravi. V tem primeru je umetnik polno odgovoren za svoje delo in knjižna ilustracija je umetnostna kategorija. Naj pri tem nekoliko vztrajam. Mnenja sem, da ilustracija pri nas ne uživa tistega

ugleda, do katerega bi kot slikarsko grafična skupina imela vse pravice. Mladinska knjižna ilustracija je pri nas dosegla visoko kvaliteto in ima širok krog občinstva, vendar je pogosto niti ilustrator sam niti občinstvo ne vrednotita kot slikarsko ali grafično delo. V celoti se strinjamo, da sta knjižno slikarstvo in slikarska dela poznega srednjega veka enakovredni, ohranili pa smo pred-sodke v ocenjevanju sodobne knjižne ilustracije. Ta na videz stranski pojav ima v splošnem vrednotenju umetnin negativne posledice, ki se nekako sumirajo: umetnik ne vloži enakega ustvarjalnega navora v ilustracijo, ker zanjo ne more pričakovati enakega priznanja kot na primer za grafiko, ilustracija se zaradi tega teže prebija v sam ustvarjalni vrh in občinstvo jo ceni manj, kot bi jo moralo. Umetnik se pred tem očitkom lahko brani z ugovorom, da sta slikarstvo in grafika svobodni veji, ilustracijo pa omejujejo mnoge zahteve, kar je res. Krivdo za pomanjkljivo vrednotenje ilustracije pa lahko iščemo v zaskrbljujočem stanju ilustracije za književnost odraslih. Imamo mladinsko ilustracijo, ki spremlja otroka in mladino nekako do 14. leta, potem začne usihati in ilustracij v književnosti za odrasle je zelo malo. Tista likovna kultura, ki jo širi mladinska ilustracija, se z osemletko neha skoraj za vso mladino. Tukaj ne bomo razpravljali o pomanjkanju homogene rasti knjižne ilustracije do skoraj osvobojene stopnje, ki jo lahko doseže, pač pa o tem, kako tako stanje povzroča škodo mladinski ilustraciji, ilustratorjem in mladini, ki skupaj ne morejo »odrasti« in se polno razviti v likovni kulturi.

Kvalitetna ilustracija književnosti s partizansko tematiko je pomemben vzgojni izobraževalni dejavnik. Potrebna je, ker govorijo teksti o ljudeh, dogodkih in okolju, ki jih današnja mladina ne pozna. Slikar lahko otroku nazorneje prikaže predmete, situacije in dogajanje, kot to lahko stori pisana beseda. Ilustracija je posebno važna za otroke z manj razvito fantazijo, ki jim tudi podrobnejši opisi, — ki pa so zopet nevarni mladinski literaturi, ker jih otrok nerad bere — ne pomagajo do jasnejših predstav. Seveda pa zdaleč ni naloga mladinske knjižne ilustracije, da je samo ponazorilo teksta, — videli bomo, da je to celo šibkejši del njenega programa — ilustracija mora tekst osvetliti od znotraj in z likovnimi sredstvi podpreti težnjo pisatelja, da prelije zgodovinsko dogajanje v osebno doživetje in da nudi mlademu bralcu pristnejšo podobo enkratne veličine in občečloveške vrednosti dogajanja v času narodnoosvobodilnega boja. Ilustracije morajo poleg gole predmetnosti in z njeno pomočjo doseči stopnjo čustvene izraznosti, ki brez sentimentalnosti bogati otrokov emotivni svet. Ilustracija mora poglobiti vsebino teksta, sama pa mora s svojo oblikovno dognanostjo graditi in razvijati otrokove sposobnosti estetskega doživljanja.

Knjižna ilustracija se ne razvija le v zapleteni odvisnosti med tekstom in podobo, med podobo in starostjo otroka, ki mu je namenjena, temveč je vključena v proces umetnikovega razvoja in z njim v nenehno napeto snovanje sodobnega umetnostnega nastajanja. Prav ilustracija na tematiko NOB je zanimiva v tem pogledu. V dvajsetih letih nastale ilustracije na tematiko vojnih let govore o času med 1941 do 1945, kar jim daje skupno zgodovinsko snov, toda dela iz prvih let po vojni in tista iz današnjih dni se med seboj močno razlikujejo. Vendar ne vedno in ne vsa enako. Deloma moramo razlike pripisati individualnemu razvoju ilustratorjev, njihovemu dozorevanju, če so začeli z ilustriranjem zelo mladi, deloma vplivom različnih novih struj v likovni umetnosti. Vendar gre tudi za širši proces, ki zajema kompleksno izpreminjanje vseh aktivnih udeležencev NOB in onih, ki so vojno doživeli kot otroci in odrasli v

že osvobojeni domovini. Oboji so se srečali z novimi problemi dinamičnega po-vojnega časa.

Ilustracija aktivnih udeležencev NOB je bila pričevanje o neki znani, do-živeti resničnosti; ilustracija današnjih mladih ilustratorjev pa je dokumen-tarna, preštudirana na podlagi ohranjenega gradiva, v bistvu pa vendar pomeni poustvarjanje na podlagi doživetja literarnega dela. Niti od prvega niti od drugega ni odvisna kvaliteta ilustracije, le-ta je namreč privilegij ustvarjalne moči ilustratorja. Morda bo kdo pomislil, da časovna oddaljenost zmanjšuje možnosti za nastajanje dobre ilustracije o narodnoosvobodilni tematiki, vendar problem ni tako enostaven. Oddaljenost od dogodkov prinaša nove perspektive, diferencira na eni strani in zgoščuje na drugi, kar nudi, tako književnikom kot ilustratorjem, večjo svobodo v ustvarjanju glede na reportažno poročanje o resničnih individualnih doživetjih in občutljivost živih prič za avtentičnost njihovega gledanja na dogajanje. Tu leže možnosti za nastajanje velikih umet-nin, ki pa bodo seveda preko tematike NOB izrazile tudi umetnikove sedanje poglede na življenje. Ilustracija na tematiko NOB ima v tem pogledu še ne-omejene možnosti nadaljnega razvoja.

Bežen pogled na letnice nastanka, na slog posameznih ilustracij in na imena ilustratorjev nam prikaže razvoj v okviru slovenske ilustracije. V medvojnem času, ki je skop z deli za mladino, prevladuje linorez s svojimi črno-belimi kontrasti. Linorez je bil najprikladnejša tehnika za ilustriranje, pa tudi kot umetniški izraz poenostavljenih pogojev življenja z njegovimi črno-belimi si-tuacijami in odločitvami, ki niso dovoljevale subtilnih vrednotenj mirnodob-nega zavarovanega življenja, je linorez dosegel prepričljivo jasno podobo tistih dni in junakov tistega časa. Ambicije niso presegale zahtev po spodbudni pre-pričljivosti v propagandne namene. Revolucionarna zavzetost in neučljivi opti-mizem ustvarjalcev, ki jim je bil linorez orožje, sta preglasila skromnost mnogih del. Oblikovno se ilustracije naslanjajo na predvojno grafiko socialnega rea-lizma, nekoliko ekspresivno stopnjevano. Že pred vojno znani grafiki in risarji, predvsem Božidar Jakac, Nikolaj Pirnat in France Mihelič, so vodilne osebnosti in vplivajo na mlade partizane-ilustratorje. Ob njih so znani starejši slikarji, grafiki in občasno tudi ilustratorji, Drago in Nande Vidmar, Dore Klemenčič-Maj, Vito Globočnik, pripomogli, da se je oblikovala prva estetika partizanske umetnosti. Že pred vojno formirane osebnosti, ki so se jim takoj po osvoboditvi pridružili kot ilustratorji še Maksim Sedej, Nikolaj Omersa, Tone Kralj, Evgen Sajovic in drugi zastopniki različnih slikarskih struj iz časa med obema voj-nama, so uveljavile tudi sedaj svoj osebni rokopolis. Težnje po individualnem izrazu so nasprotovale doslednejšemu sprejemanju teorij sovjetskega sociali-stičnega realizma, ki so bile v prvih povojnih letih precej močne. Slovenski umetniki so se upirali ozko pojmovani deskriptivni umetnosti in omogočili mla-dim slikarjem in grafikom, da se samostojno razvijejo. Mlajši rod partizanov-ilustratorjev se je znašel takoj po vojni v težavnem položaju; morali so v šole, čeprav so bili odrasle in samostojne osebnosti. Šolali so se pri svojih partizan-skih tovariših in drugih profesorjih na nanovo ustanovljeni akademiji za li-kovno umetnost v Ljubljani. Že v času šolanja so se uveljavljali kot ilustratorji; proti letu 1950 in nato do 1952—53 so se začeli uveljavljati s svojo osebno noto, s katero premagujejo nekoliko brezosebni način prvega šolskega znanja. Z njimi sodelujejo kot ilustratorji povratniki iz taborišč in tisti, ki so vojno pre-živeli v civilu. Vojna jih je vse prizadela in zbližala jih je velika ustvarjalna vnema, ki je postala po ogroženi mladosti življenjska potreba tedanjih ustvar-

jalcev. Med ilustratorji tematike NOB so se uveljavili predvsem Ive Šubic, Janez Vidic, Ive Seljak-Čopič, Alenka Gerlovič, Karel Zelenko, Milan Bizovičar, Vladimir Lakovič, Cita Potokar, Dušan Petrič, Marija Vogelc, France Slana idr. Velika aktivnost na področju knjižne ilustracije je tedaj pritegnila tudi nekatere starejše umetnike, tako da jih je malo, ki ne bi ilustrirali vsaj enega dela s tematiko NOB. Med ilustratorji naj omenimo še Staneta Kumarja, Bogdana Groma iz Trsta, Maksa Kavčiča, ki se jim postopoma pridružujejo vedno novi ustvarjalci: Božo Kos, Roža Piščanec, Ančka Gošnik-Godec, Aleksa Horvat, Štefan Planinc, Melita Vovk-Štihova, Vesna Borčič, Marjanca Jemec, Lidija Osterc, Milan Vojsk in drugi.

Okoli leta 1950 se je zanimanje likovnih umetnikov postopoma preorientiralo proti zahodnim umetnostnim središčem, kar je prineslo nove močne ustvarjalne impulze, tako nekaterim starejšim kot mnogim mladim ustvarjalcem. Realistične tendence so tedaj oslabele in se začele počasi umikati novim poskusom oblikovanja. Ta razvoj je seveda doslednejši v slikarstvu in grafiki, počasnejši in previdnejši pa v ilustracijah s partizansko motiviko. Snov sama, vezanost podobe na literarno vsebino in ne nazadnje sprejemljivost otroka, ki so mu ilustracije namenjene, so delovali zaviralno nasproti prenaklepu vnajšanju novih načinov izražanja. Tematika NOB je zgodovinska snov, in celo preoblikovana v književno delo, še vedno ohranja močan pečat avtentičnosti dogajanja in se le izjemoma odmakne od resničnosti v umišljeni svet. Dodajmo še zahtevo po idejni jasnosti in nadaljnji učinkovitosti te snovi v revolucionarnem procesu, ki z osvoboditvijo ni prenehal, pa postane razumljivo, zakaj je ilustracija na tematiko NOB zadržala realistični koncept. Književnost sama je nudila malo pobud, da bi se tako stanje spremenilo. Iz zgodnje aktivistične in reportažne pripovedi se je ilustracija razvila v zahtevnejše umetniško oblikovanje, od tipičnosti je prešla k niansiranemu modeliranju junakov, od čisto zunanje akcije k notranjemu doživetju, od poenostavljene resničnosti k zapletenemu doživetju, ki je vključevalo dozorevanje in tragiko posameznika. Ilustrator je spočetka pogosto poiskal najenostavnejšo rešitev; izbral je v zgodbi najznačilnejši, ključni prizor, junaka v akciji, in ustvaril izrazite realistične akcijske ilustracije. Tovrstna ilustracija je bila in je ostala pri mladini zelo priljubljena in sodobna občila so v mladini še razvijala in stalno podpirala zanimanje za zunanje dogajanje. Najožje pojmovana ilustracija ponazarja le besedilo, ga nekako prevede v likovni jezik, ilustracija mojstra pa z likovnimi sredstvi izrazi to, kar je med vrsticami, dopolni in razširi doživetje in je tekstu nenapisano dopolnilo, ki ga resnično izrazi lahko samo podoba. Brez dvoma je šibka književnost skromna podlaga za knjižno ilustracijo, ne more pa biti izgovor za slabo ilustracijo; prav zaradi tega ne, ker ilustrator ne sme podvajati književnika, čeprav govorita o istih stvareh. Novi oblikovni prijemi v ilustraciji nudijo možnost osvežitve likovnega izraza, ne da bi bila izkrivljena vsebina, ki sama ni niti statična niti omejena in ki je direktno znana — v individualnem, omejenem obsegu — samo udeležencem NOB, drugače pa onim, ki ta čas študirajo kot zgodovino, spet drugače mlademu književniku, ki ga podoživlja in s svojo umetniško močjo znova ustvarja.

Odstopanja od realistične upodobitve so se gibala v smeri ekspresionističnega stopnjevanja oblike in barve, vendar so bile deformacije zelo zadržane, posebno v ilustracijah, ki so bile namenjene najmlajšim gledalcem. Redkeje nastopajo kubične poenostavitve, še redkejši so določnejši poskusi novega oblikovanja prostora, vendar jih je moč najti in le-ti predstavljajo v knjižni ilu-

straciji za mladino važen premik v smeri večje sprostitve likovnega izraza. Če je književnost sama dala malo pobud za iskanje novih oblik ilustracije, pa je tisti del književnosti na tematiko NOB, ki govori o notranjem življenju svojih junakov, ki slika razpoloženja, zanos in žalost, nudil ilustratorjem manj oprijemljivo zunanjo podobo in jih silil, da z novimi slikarskimi sredstvi izpovedo to vsebino. Iskali so predvsem v čisti risbi, ki s svojo dinamiko in melodiko, raztrganostjo in napetostjo, bolj kot s pomočjo predstavljenih oseb in predmetov, izrazi neoprijemljivo vsebino. Poleg risbe je v sodobnem, tehnično izpolnjenem tisku, prevzela del izraznosti predvsem barva, ki je včasih ekspresionistično nasilna, mnogo pogostejše pa lirično ubrana. Skrajno formalističnih ali zelo drznih poskusov nimamo, kar je zanimivo. Kriva je verjetno skrb ilustratorja, da ga otroci ne bi razumeli zaviralno. Tako lahko rečemo, da so formalno najdrznejše ilustracije otrok samih.

Problem likovne dozorelosti otroka za dojemanje različnih oblikovnih načinov ilustriranja je dovolj zapleten, da ga na tem mestu ne moremo obravnavati. Predvsem je likovna sprejemljivost otroka izrazito individualna in močno odvisna od kvalitete likovne vzgoje, ki je je bil otrok deležen. Drugačen je problem ilustracij za predšolske otroke, ki jim je podoba primarno izrazilo, in spet drugačen za starejše otroke in mladino, ki jih že tekst seznani z vsebino dogajanja in tudi s čustvenim in miselnim življenjem nastopajočih oseb. Otroci, ki imajo dobro likovno vzgojo, so sposobni doživeti različne oblikovne koncepte, občutljivi so postali za likovne vrednote in estetsko doživetje jim dopolnjuje literarno vsebino. Ne da bi kakorkoli enačili otroško risbo in njeno izrazno bogastvo z risbo ali sliko umetnika-ilustratorja, nam je vendar otroška risba prva odkrila toliko svežine v opazovanju sveta, tako izredne zmožnosti za izraz žalosti ali veselja in tolikanjo poezije, da morajo biti ilustratorji stalno zaskrbljeni, da bi ne bila njihova dela revnejša od zahtev njihovega občinstva. Del ilustracij za mladino je tak, predvsem zato, ker ne izkorišča vse skale možnosti, ki mu jih nudi sama likovna umetnost in tako ne dosega celotnega razpona otrokovih emotivnih sposobnosti. Za nadaljnjo kvalitetno rast mladinske ilustracije pa bi bila potrebna predvsem višja likovna kultura staršev, ki kot prvi vzgojitelji otroka že v predšolski dobi pogosto zavrejo otrokov nadaljnji razvoj s slabo ilustriranimi knjigami. Vendar je ilustracija na tematiko NOB s pojavom cenene nekvalitetne knjige najmanj prizadeta, za kar gre zasluga ilustratorjem in založbam, ki so zanjo odgovorne. Najmlajši ilustratorji za mladinsko književnost vojnega časa niso v večji meri spremenili stilnega koncepta knjižne ilustracije, vnesli pa so vanj svežino svojega osebnega pogleda na dogajanje in bolj sproščeno oblikovanje, ker jih ne veže več osebno poznavanje zgodovinskih dogodkov. Nevarnost, ki jo lahko zasledimo, zadeva samo zgodovinsko dogajanje. Ne bi bilo prav, če bi se naglo in nasilno otesli danes še žive in znane zgodovinske resničnosti in jo sami spremenili v legendarne in fantastične pripovedi, kar bo v pospešenem tempu storil čas, ko živih prič NOB ne bo več. Brez dvoma mora biti tema za ilustracijo, ki je namenjena najmlajšim, skrbno izbrana in primerno oblikovana; isto velja tudi za ilustracijo, ki je namenjena starejšim otrokom. Toda tedaj je bilo vse resnično, ne pravljično, ne igračkasta idila, doseženo je bilo s človeškimi močmi, ne s čarovnijo. Vsa zahtevana resnica vojnih let, ki se nam je prikazovala tedaj premočrtna in jasno omejena in ki se nam zdi danes bolj zapletena zaradi mnogih znanih dejstev, zamotana v različne individualne usode, mora tudi v sodobni ilustraciji najti adekvatno rešitev, ki bogati, ne pa potvarja podobo tistih dni in ljudi. Snov sama je neizčrpna in

dobiva z oddaljenostjo nove poteze, ki jih ilustrator gotovo ne more izraziti z zastarelimi prijemi. Vse omenjeno v ničemer ne izključuje največje mere poetičnosti, ki jo je ustvarilo življenje samo, niti ne omejuje osebnosti ustvarjalca, da polno izrazi svoje doživetje te snovi; usmerjeno je le proti ozko-srčnemu pomanjševanju, olepševanju in poplitvenju obravnavane snovi.

Slovenija nima mnogo ilustratorjev in zaradi tega tudi širina prikaza narodnosvobodilnega boja v mladinski ilustraciji ni posebno bogata, vendar je vse to, kar prikazuje mladini s podobo, največji napor slovenskega naroda za uresničitev socialne in nacionalne osamosvojitve. Zato ilustracija zasluži, da jo v bodoče negujemo z večjo pozornostjo. Neizkoriščenih možnosti je ogromno. Toda ilustratorji, ki sedaj ustvarjajo in med katerimi ima vsak že svojo začrtano pot, kljub upravičenemu upanju, da bodo svojo umetnost razvijali dalje, teh možnosti ne morejo v celoti izkoristiti sami. Samo plevel raste sam od sebe, za dobro umetnost pa so potrebni združeni napor ustvarjalcev in družbe, predvsem premišljeno delo založniških hiš. Ilustracije, ustvarjene v preteklih dobrih dvajsetih letih, predstavljajo danes študijsko gradivo, ki bi nam moralo povedati še vrsto stvari o položaju slovenske mladinske knjige in z njo knjižne ilustracije v našem življenju, o njeni vlogi v šolstvu, o njenih pozitivnih in negativnih karakteristikah. Trg s svojimi ekonomskimi zakonitostmi in slovenski narod s svojimi kulturnimi potrebami sta dva nasprotujoča si dejavnika, ki bi zaslužila trezno študijo o tem, kaj hočemo in kaj zmoremo. Enako stvarno in temeljito bi morali preučiti obliko knjige in ilustracije v njej, ekonomičnost formata in kvaliteto papirja, ki je potrebna za določene ilustracije. Pri vsej skrbnosti zaradi ekonomičnosti pa bi morali najti možnosti za ilustratorja, da bo lahko eksperimentiral, in biti entuziastično drzni pri novih poskusih, kajti bolj kot kdajkoli, nas danes vse, tudi otroke, ogroža nekvalitetnost in monotonost. Resnično ekonomična v kulturi more biti le kvaliteta, ki jo dosežemo takrat, kadar najprimernejši ilustrator oblikuje književno delo, ki ga inspirira, in kadar je njegova ilustracija oblikovno in tehnično spojena s tekstom v nedeljivo celoto, ki se vtisne otroku za vse življenje v spomin. Doseči to je umetnost, ki jo obvladajo nekateri uredniki in njihovi sodelavci. Rezultati preteklih dveh desetletij so zelo spodbudni, bodočnost pa bo prinesla nove možnosti in tudi težave. Večja kritična pozornost, s katero bomo spremljali mladinsko knjižno ilustracijo v celoti in ono, ki obravnava tematiko NOB, ji bo samo koristila. Navedli smo že veliko razlogov, zakaj je ilustracija tako pomembna, očitno pa postaja, da bo v bodoče še pomembnejša. Angleški pisec Paul Hogarth pravi v zvezi z ilustracijo: »Čim višji standard je dosegla neka družba, tem revnejši postajajo stiki med ljudmi. Proti temu razredčenemu ozračju se mora družba boriti z vsemi silami, če noče, da bo sredi bogastva izhiral zaradi pomanjkanja človeške topline.«

Umetnost — ilustracija je ena prvih oblik umetnosti, s katero se sreča otrok — je najboljši most od človeka do človeka.

Zusammenfassung

In der Nachkriegszeit hat die slowenische Jugendillustration eine ausserordentliche Entwicklung sowohl nach dem Umfang als auch nach der Qualität der ausgeführten Illustrationen erlebt. Für dieses besondere Gebiet der slowenischen Kunst, die kaum ein Menschenleben alt ist und die sich bei einem kleinen Volk in den

engen Grenzen seines Büchermarkts nur schwer durchgesetzt hat, bedeutete die Thematik des Volksbefreiungskampfes eine wertvolle Errungenschaft. Durch das Verdienst der Künstler, Redakteure und Verleger haben viele enthusiastische Ideen, im Revolutionszeitabschnitt des Befreiungskampfes geboren und teilweise realisiert, nach dem Krieg reiche Früchte getragen. Vom Jahre 1943 war auf dem befreiten Gebiet die der Jugend gewidmete Zeitschrift *Pionir* schon mit Illustrationen ausgestattet. Der bescheidene Linolschnitt war damals die übliche Technik. Nach dem Krieg pflegten die Thematik des Volksbefreiungskampfes vor allem die Zeitschriften *Kurirček* und neben ihm *Ciciban* sowohl zahlreiche Kinder und Jugendbücher. Bald verbesserten sich die materiellen Verhältnisse und die Künstler — Illustratoren — konnten ihre Ideen auf verschiedene anspruchsvolle Techniken erweitern. Die Verlage Mladinska knjiga, Borec, Partizanska knjiga in Ljubljana, Obzorja in Maribor und andere ermöglichten auch eine anziehende Gestaltung der Jugendzeitschriften und Bücher.

Die Literatur über den Volksbefreiungskampf veränderte sich in den vergangenen dreissig Jahren und mit ihr auch die Illustration. Die Schriftsteller und Illustratoren entdeckten immer neue Schichten und schufen neue Gestaltungen des Volksbefreiungskampfes, der das ganze slowenische Volk erschüttert hatte. Inhaltlich ist das ein unerschöplicher Stoff, der sowohl eine gleichwertige, mächtige epische Gestaltung als auch eine verfeinerte lyrische Evokation ermöglicht. Die Vereinigung des geschichtlichen Zeitabschnittes mit der immer neuen Gegenwart trägt neue Elemente in die Darstellungsarten hinein. Die Illustration war in den ersten Jahren nach der Befreiung das Werk slowenischer Maler und Graphiker, die sich schon vor dem Krieg behauptet hatten und den Jüngeren künstlerische Anweisungen darboten. Die qualitative Tradition des sozialistischen Realismus hat in vollem Masse die Stilrichtung der Gesellschaft befriedigt, die damals im Wiederaufbau des zerstörten Vaterlandes engagiert war. Mit der neuen Generation von jungen Illustratoren — Partisanen, die in ihrer künstlerischen Entwicklung der neuen Zeit einen entsprechenden Ausdruck suchten, erhielt die Illustration für die Jugendliteratur mit der Thematik aus dem Volksbefreiungskampf die stärksten Vertreter. In ihren Illustrationen findet man neue Gestaltungskonzepte, in denen die expressionistische Überwindung des Realismus zum Vorschein kommt, seltener eine kubistische Formvereinfachung oder eine neue Raumprojektion, häufiger begegnen wir einer synthetischen Zeichnung, charakteristischen Elementen der flächenartigen Gestaltung und der für das moderne Zeitalter charakteristischen Nutzbarmachung der Farbenwirkungen. Alle Neuheiten aber bleiben selbstverständlich in den Grenzen des kindlich auffassbaren Formausdrucks. Auch in den Werken der jüngsten Illustratoren behielt die Thematik des Volksbefreiungskrieges die ganze Geschmeidigkeit der vielfältigen Formlösungen, die aber in ihrem besten Schaffen immer den menschlich erschütternden Inhalt in gleicher Weise wie der Text künstlerisch gestalten. Darin liegt auch der Zweck der intensiven Pflege, an der in der sozialistischen Gesellschaft die Illustration des Jugendbuches mit der Thematik aus dem Volksbefreiungskampf teilhaftig ist.